

<http://dx.doi.org/10.15589/jnn20140206>

УДК 330.101.521:311.3(477)

П 14

REPRESENTATION OF NATIONAL ACCOUNTING PROBLEMS IN THE UKRAINIAN STATISTICS

ВІДЗЕРКАЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СТАТИСТИЦІ ПРОБЛЕМ НАЦІОНАЛЬНОГО РАХІВНИЦТВА

Viktoriia A. Palekhova

vpalekh@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8481-6669

В. А. Палехова,

доц.

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv

Чорноморський державний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв

Abstract. In the article the specific features of domestic practice of national accounting (the GDP indicators, its dynamics, the GDP per capita) are examined. The aim of the research is to establish disadvantages of existing practice in comparison with the world experience. The data of State Statistics Service of Ukraine which disparity proves their remoteness from real economic life were analyzed. The methodological errors are pointed out during the definition and counting of main macroeconomic indicators. The examples of indicators deflection both in high and low directions of real level are given. The established disadvantages show the low quality of statistical data which give an increase of the mistrust problem. The lack of trust in modern society which is an important element of nation social capital complicates the economic development and the lead-through of such necessary economic and political reforms.

Keywords: authenticity of statistical data, National-income accounting, GDP, real GDP, GDP per capita.

Анотація. Проаналізовано основні недоліки вітчизняної практики національного рахівництва, що мають наслідком недостовірну статистичну інформацію. Окреслено основні напрями його подальшого удосконалення з урахуванням світового досвіду.

Ключові слова: достовірність статистичних даних, національне рахівництво, реальний ВВП, ВВП на душу населення.

Аннотация. Проанализированы основные недостатки отечественной практики национального счетоводства, имеющие следствием недостоверную статистическую информацию. Очерчены основные направления его дальнейшего совершенствования с учетом мирового опыта.

Ключевые слова: достоверность статистических данных, национальное счетоводство, реальный ВВП, ВВП на душу населения.

REFERENCES

- [1] Baumol B. Sekrety ekonomicheskikh pokazateley: Skrytye klyuchi k budushchim ekonomicheskim tendentsiyam i investitsionnym vozmozhnostyam [Secrets of economic indicators: hidden keys to the future economic tendencies and investment possibilities]. Dnepropetrovsk, Balans Biznes Buks Publ., 2007. 352 p.
- [2] Biuro ekonomichnoho analizu (Economic analysis bureau). Available at: <http://www.bea.gov>.
- [3] Heiets V.M. Vykhid z kryzy (Rozdumy nad aktualnym u zviazku z prochytanym) [Crisis recovery (Thoughts on the urgent facts in the connection with the read material)]. Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine], 2013, No. 6, pp. 4–19.
- [4] Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (State Statistics Service of Ukraine). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- [5] Eksperty rozpovily, za rakhunok choho v chetvertomu kvartali vidbulosia zrostantnia VVP (Experts told by means of what the GDP increase took place in the fourth quarter). UNIAN – Ukrainian Independent Information Agency. Available at: <http://economics.unian.ua>.
- [6] Lytvytskyi V. Nominalnyi VVP vpershe perevyshchyv 100 mlrd. dol. (The nominal GDP exceeded 100 billion of dollars for the first time). Available at: <http://news.finance.ua>.
- [7] Romanenko V. Ekonomiku dovely do nul'ia (Economy went bankrupt). Realna ekonomika – Real economy. Available at: <http://real-economy.com.ua>.
- [8] Selyunin V. Lukavaya tsifra [Evil Figure]. Novyy mir [New World], 1987, No. 2, pp. 181–201.
- [9] Khanin G. Lukavye i chuzhie tsifry Vasiliya Simchery [Vasiliy Simchera's evil and alien figures]. Svobodnaya mysl [Independent Thought], 2010, No. 6 (1613), pp. 189–194.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна економіка є надзвичайно складною системою технологічних, фінансових та політичних взаємовідносин. Економічні процеси та явища складаються в результаті взаємодії безлічі домогосподарств та великої кількості фірм за активною участю держави. Подібна строката картина значно посилює невизначеність та всіляко ускладнює прийняття рішень кожним суб'єктом економіки. У першу чергу це стосується держави, однією з економічних функцій якої є макроекономічна стабілізація, у тому числі вжиття заходів, що дозволяють відвернути кризу або пом'якшити її наслідки.

Економічна теорія пропонує позитивний та нормативний підходи до вивчення економічних процесів. Перш ніж вжити певних заходів, розробити напрямки економічної політики, визначити методи лікування економіки (що являє собою використання нормативного методу дослідження), слід поставити діагноз, для чого необхідно описати, проаналізувати, систематизувати факти (позитивний аналіз).

Цілком природно, що без точних статистичних даних, без об'єктивної неупередженої оцінки існуючого стану економіки неможливо прийняти правильні стратегічні та тактичні рішення, спрямовані на її розвиток. Чим більші викривлення макроекономічних показників, тим, відповідно, більша ймовірність проведення неточної економічної політики урядом, що спирається на помилкові фактичні дані.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема недостовірних економічних показників була доволі типовою для соціалістичних країн, незважаючи на відоме гасло «Соціалізм – це облік». Численні звіти різних рівнів за підсумками року слід було відправляти у відділи ЦК КПРС, де їх корегували та вносили поправки. Це систематичне викривлення даних було цілком природно, оскільки виконання та перевиконання планів було пов'язане з відчутними заохоченнями.

Уже в часи перебудови (1987 р.) була надрукована гостра стаття В. Селюніна та Г. Ханіна «Лукава цифра» [8]. У ній йшлося про офіційну статистику, яка маніпулювала цифрами та економічними показниками в інтересах радянської влади. Високі темпи економічного зростання через неврахування інфляції та масові приписки значно прикрашали дійсну картину. Старанне викривлення економічних реалій дозволяло переконувати світову спільноту в безперечних перевагах соціалізму як економічної системи, але мало цілком прогнозовані наслідки у вигляді некерованості: «недалеко піде корабель, якщо на лоцї неправильно нанесені мілини та рифи» [8, с. 184].

Максимально достовірною інформаційною картиною потрібна для оцінки, прогнозування та прийняття ефективних управлінських рішень у галузі економічної політики не лише на державному рівні. Так, книга американського економіста Б. Баумоля «Секрети економічних показників: приховані ключі до майбутніх економічних тенденцій та інвестиційних можливостей» адресована, в першу чергу, масовому читачу [1]. Це своєрідний навчальний та довідковий посібник для трейдерів та інвесторів, оскільки для фінансових ринків виключне значення має своєчасна та правильна інтерпретація макроекономічних показників.

У сучасній Росії виступи директора НДІ статистики Росстату В.М. Сімчери часто породжують полеміку щодо якості офіційних цифр та відповідальності фахівців зі статистики за дезінформацію керівництва країни і дестабілізацію суспільства [9].

Серед українських економістів доволі поширені сумніви щодо достовірності вітчизняної макроекономічної статистики. Так, В.М. Гесць та А.А. Гриценко наголошують на неадекватному відбитті офіційними цифрами реальної ситуації з рівнем безробіття в країні, пропонуючи власні розрахунки «дооціненого» його рівня [3, с. 45]. Ще більше суперечок викликають оприлюднені дані існуючого темпу інфляції.

Щодо показників системи національних рахунків, то багато вітчизняних економістів (В. Базилевич, А. Базилук, З. Варналій, О. Гаврилюк, Т. Ковальчук, І. Мазур, В. Мандибуря та ін.) досліджують проблему тіншової економіки в Україні, оцінюють її масштаби та їхній вплив на макроекономічні показники. При цьому більшою мірою увага дослідників зосереджена на стратегії детінізації з метою створення сприятливих умов для легальної економічної діяльності.

МЕТОЮ СТАТТІ є аналіз недоліків національного рахівництва з точки зору недостатньої достовірності статистичної інформації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Слід зазначити, що ВВП є основним макроекономічним показником та посідає центральне місце в СНР – Системі національних рахунків (System of National Product and Income Accounts). Саме за ним, в першу чергу, судять про стан національної економіки, оцінюють темпи економічного зростання. У США дані про ВВП щоквартально оприлюднює Бюро економічного аналізу (Bureau of Economic Analysis). Протягом останнього тижня січня, квітня, липня та жовтня публікуються попередні дані, далі вони двічі переглядаються та коригуються з інтервалом в один місяць – уточнений ВВП та остаточний. Аналогічно (щоквартально через місяць після звітного періоду) повідомляє нові дані про європейський ВВП статистична служба ЄС – Євростат.

В Україні тривалий час практикувалася щомісячна публікація даних про динаміку ВВП, що було цілком виправдано з точки зору оперативного відстежування економічної динаміки в непрості роки перехідного періоду. Але у 2009 р. (під час економічної кризи!) вперше з початку 1990-х рр. ця практика була припинена, і уряд вирішив перейти на щоквартальну публікацію даних. Проте спад виявився набагато довшим за квартал, і подібне розтягування в часі не допомогло покращити звітність.

Після двох років економічного зростання ситуація знову погіршилася. Негативні тенденції в зростанні вітчизняного ВВП можна було спостерігати, починаючи з III кварталу 2012 р., – не допомогли ні високий врожай, ні величезні видатки на підготовку та проведення Євро-2012. Падіння ВВП протягом двох кварталів поспіль вже дає можливість визначити економічний процес як рецесію (табл. 1). Хоча вищі темпи економічного зростання, що були характерні для перших двох кварталів, дозволили звітувати при річний темп 0,2 %, але з додатним знаком (деякі припускають, що для цього був штучно знижений дефлятор [7]).

Таблиця 1. Зміна обсягу ВВП у 2012 і 2013 рр. (відсотків до відповідного кварталу попереднього року, у постійних цінах 2007 р.)

Період	Темпи зміни ВВП	
	2012 р.	2013 р.
I квартал	2,2	-1,1
II квартал	3,0	-1,3
III квартал	-1,3	-1,3
IV квартал	-2,5	3,7
У цілому за рік	0,2	0

Ще дивнішими виглядали результати 2013 р. Падіння, розпочате в середині 2012 р., не було призупинене та продовжувалося і навіть поглиблювалося протягом ще трьох кварталів (див. табл. 1). Але в четвертому кварталі сталося несподіване зростання (попри те, що через політичні події економічна ситуація могла лише погіршитися). За свідченням Держстату України, ВВП зріс саме на 3,7 % у порівнянні з відповідним кварталом попереднього року, що дало змогу закінчити рік з нульовим результатом – без зростання, але й за відсутності спаду.

Це відбулося за наявності таких невтішних результатів 2013 р., як річне скорочення обсягу промислової продукції на 4,3 %, будівельної продукції на 14,5 %, перевезень вантажів на 1,9 % та пасажирських перевезень на 2,8 %. Зростання спостерігалось лише у сільськогосподарському виробництві (на 13,7 %) та в роздрібній торгівлі (на 9,5 %) [4]. Саме зростанням сільського господарства та низькою базою порівняння 2012 р. українські експерти схильні пояснювати дивовижне зростання в останньому кварталі та нульовий показник загалом [5].

Втім більше економістів були схвилювані черговим доказом відсутності в державі об'єктивної інформації щодо справжнього стану економіки, наголошуючи на політичному характері подібних звітів. «Безумовно, маніпуляція зі статистикою дозволить окремим урядам запам'ятатися чимось добрим, але наступникам буде вкрай важко зрозуміти, де взагалі знаходиться Україна. Це руйнує економіку набагато гірше, ніж суто економічні негаразди» [7].

Хоча навіть нульовий темп свідчить про стагнацію в економіці та потребує докладного аналізу причин такого стану. Можна припустити, що вони є як зовнішніми (через надмірну відкритість української економіки), так і внутрішніми через численні ознаки несприятливого бізнес-клімату в країні. На жаль, такого розгорнутого аналізу не проводиться. Якщо на сайті Бюро економічного аналізу лише в підрозділі «Внутрішній продукт та дохід» наводиться більше 60 таблиць [2], то Державна служба статистики в усьому розділі «Національні рахунки» пропонує вдвічі менше.

Суттєвим недоліком національного рахівництва можна вважати і той факт, що вітчизняна служба статистики не надає окремо даних про реальний ВВП, обмежуючись лише індексами фізичного обсягу, тобто темпами його зміни.

Іншим недоліком є відсутність показників, що виміряні у світових валютах. При необхідності міжнародних порівнянь обсяг вітчизняного ВВП доводиться переводити в долари США за офіційним курсом. Так, свого часу керівник групи радників НБУ В. Литвицький звітував про перевищення українським ВВП планки в 100 млрд дол. [6]. Красномовну величину отримали, поділивши номінальний ВВП 2006 р. на офіційний обмінний курс долара. Хоча загальновідомо, що використовувати останній для переведення ВВП у долари некоректно, адже він залежить від багатьох чинників, зокрема політичних. Для об'єктивної оцінки це слід робити за паритетом купівельної спроможності. До того ж, беручи до уваги низький рівень внутрішніх цін, ВВП, перерахований таким чином, буде суттєво вищим, ніж у випадку ділення на офіційний курс.

Особливо відчутними подібні недоліки є при визначенні ВВП на душу населення, який прийнято аналізувати для порівняння рівня життя в різних країнах світу. Держстат надає інформацію, яку неможливо використати для цього: він розраховує ВВП на душу населення лише номінальний та в гривнях.

Взагалі, аналізуючи показник ВВП на одну особу, слід брати до уваги, що він не відображає повною мірою добробут українців (значно занижуючи справжній рівень). Так, на відміну від показника ВНД, ВВП не враховує доходи українців, які працюють за кордоном (а вони подекуди становлять значну частку

доходів українських родин). Він не бере до уваги вартості товарів та послуг, що вироблені у тіньовій економіці, та тих благ, які не мають ринкової вартості (продукція домашніх господарств, вироблена для власного споживання).

У наш час робота з удосконалення методів обстеження національної економіки проводиться, в першу чергу, за рахунок оцінки так званої «економіки, що не спостерігається» («non-observed economy»). Тривалий час економісти використовували різноманітні терміни для позначення цієї економіки: «тіньова», «неофіційна», «підпільна», «прихована» та ін.¹ Нарешті була зроблена спроба узагальнити їх та створити єдине визначення. І хоча залишається багато проблем щодо виміру цього сектора економіки, відбувається постійне вдосконалення методик національного рахівництва з використанням «Керівництва з виміру економіки, що не спостерігається» – саме таким чином був створений стандарт СНР 2008 р.

Згідно з класифікацією, яка використовується в СНР та ОЕСР, економіка, що не спостерігається, включає приховану (тіньову), незаконну (кримінальну), неформальну та невраховану через недоліки та помилки при збиранні первинної інформації. Неформальна економіка охоплює продукцію домашніх господарств, вироблену для власного споживання, та незареєстроване дрібне товарне виробництво. Через поширення в українському селі натурального господарства та звичку мешканців міст виконувати власноруч великий обсяг домашньої роботи цей сектор економіки в Україні є доволі значним і, як зазначалося, сприяє зростанню суспільного добробуту, хоча це і не відбивається в статистичних даних.

Але неформальна економіка передбачає також неформальну діяльність та неформальну зайнятість, що значно ускладнює точну оцінку обсягу національної економіки та її структурних компонентів. Зазначимо, що ЄС давно має намір урахувувати «економіку, що не спостерігається» для об'єктивної оцінки ВВП та поділу загального європейського бюджету. Пропонується додавати до офіційних цифр, у першу чергу, обсяг готівки, що

обертається в злочинних сферах, оскільки в деяких європейських країнах ці сфери легалізовані.

Слід визнати, що ВВП залишається основним макроекономічним показником, але дедалі частіше стає об'єктом справедливої критики. Важко не погодитися з наявністю численних недоліків ВВП як орієнтира розвитку національної економіки та ВВП на душу населення як індикатора суспільного добробуту. Пошуки альтернативи почалися не вчора – часто згадують слова Роберта Кеннеді (1968 р.): «ВВП вимірює все, окрім того, заради чого варто жити».

У 2008 р. була створена спеціальна міжнародна комісія з вивчення економічних досягнень та соціального прогресу, яку очолили нобелівські лауреати А. Сен та Дж. Стігліц. Пропозиції комісії полягали не в тому, щоб замінити ВВП, а щоб доповнити його використання розрахунками інших показників якості життя: сталого розвитку, безпеки, стану екології тощо.

При цьому Дж. Стігліц справедливо наголошує на неприйнятності для аналізу показників, що вимірюються на душу населення, через надмірне соціальне розшарування в багатьох країнах світу. На його думку, у цьому випадку більш придатним виглядає розрахунок медіанного доходу.

ВИСНОВКИ

1. Проведений аналіз національного рахівництва свідчить про наявність чималої частки недостовірної інформації. Сумніви в коректності вітчизняної статистики спричинені як бадьорими звітами Держстату, що явно дисонують з реальним станом економіки, так і методологічними прорахунками, які мають наслідком заниження окремих показників.

2. Низька якість статистичної інформації не дає можливості побудувати на її основі правильний план дій, породжує проблему недовіри. Нестача довіри, яка є важливим елементом соціального капіталу нації, перешкоджає економічному зростанню, без неї неможливо проводити економічні та політичні реформи.

3. Аналогічно аналізу ВВП інтерес викликає дослідження таких макроекономічних індикаторів, як рівень зайнятості (безробіття) та темп інфляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- [1] Баумоль, Б. Секреты экономических показателей: скрытые ключи к будущим экономическим тенденциям и инвестиционным возможностям [Текст] / Б. Баумоль ; пер. с англ. ; под науч. ред. Г. В. Григораш. – Д. : Баланс Бизнес Букс, 2007. – 352 с.
- [2] Бюро економічного аналізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bea.gov>.
- [3] Геєць, В. М. Вихід з кризи (роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) [Текст] / В. М. Геєць, А. А. Гриценко // Економіка України. – 2013. – № 6. – С. 4–19.

¹ У «Керівництві з виміру економіки, що не спостерігається» наводиться перелік з 27 синонімів цієї діяльності. Див.: Measuring the Non-Observed Economy [Текст] : A Handbook. – Paris, 2002. – P. 141.

- [4] Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- [5] Експерти розповіли, за рахунок чого в четвертому кварталі відбулося зростання ВВП [Електронний ресурс] / УНІАН. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua>.
- [6] **Литвицький, В.** Номінальний ВВП вперше перевищив 100 млрд дол. [Електронний ресурс] / В. Литвицький. – Режим доступу: <http://news.finance.ua>.
- [7] **Романенко, В.** Економіку довели до нуля [Електронний ресурс] / В. Романенко // Реальна економіка. – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua>.
- [8] **Селюнин, В.** Лукавая цифра [Текст] / В. И. Селюнин, Г. И. Ханин // Новый мир. – 1987. – № 2. – С. 181–201.
- [9] **Ханин, Г.** Лукавые и чужие цифры Василия Симчеры [Текст] / Г. И. Ханин, Д. А. Фомин // Свободная мысль. – 2010. – № 6(1613). – С. 189–194.

© В. А. Палехова

Надійшла до редколегії 31.01.2014

Статтю рекомендує до друку член редколегії ЗНП НУК

д-р екон. наук, проф. *В. Н. Парсяк*